

Верховний
Суд

Окремі аспекти відшкодування моральної шкоди

Руслан Лідовець

Суддя Верховного Суду

Касаційний цивільний суд

кандидат юридичних наук, доцент

Немайнові блага

Межа між майновими і немайновими благами визначається за характерними ознаками. Для немайнових благ це: 1) їх неекономічний характер (відсутність грошового еквівалента); 2) їх неречовий характер (вони не мають матеріальних рис — честь, гідність); 3) їх невіддільність від особистості конкретної людини; 4) їх змінний характер (здоров'я).

Орієнтовний перелік немайнових благ, особистих немайнових прав закріплено у статтях 269-271 ЦК України.

Основні способи захисту немайнових благ

1. Загальний спосіб захисту цивільних прав: відшкодування моральної (немайнової) шкоди – п. 9 ч. 2 ст. 16 ЦК України.
2. Один із основних способів захисту немайнових прав – право на грошову компенсацію моральної шкоди, завданої втручанням у такі немайнові блага – ст. 280 ЦК України

Становлення інституту відшкодування моральної шкоди в Україні

Вперше поняття моральної шкоди введено Законом України «Про внесення змін і доповнень до положень законодавчих актів України, що стосуються захисту честі, гідності та ділової репутації громадян і організацій» від 06.05.1993, яким внесено зміни до ст. 7 ЦК УРСР 1963 року та доповнено ЦК УРСР 1963 року ст. 440¹.

Правила про відшкодування власником підприємства шкоди, завданої працівнику ушкодженням здоров'я при виконанні трудових обов'язків від 23.06.1993.

Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду від 01.12.1994.

Закон України «Про оплату праці» від 24.03.1995.

Конституція України від 28.06.1996.

Становлення інституту відшкодування моральної шкоди в Україні

У п. 5 постанови Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 4 (з відповідними змінами) «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» зазначається, що оскільки питання відшкодування моральної шкоди регулюються законодавчими актами, введеними у дію в різні строки, суду необхідно в кожній справі з'ясувати характер правовідносин сторін і встановлювати якими правовими нормами вони регулюються, чи допускає відповідне законодавство відшкодування моральної шкоди при даному виді правовідносин, коли набрав чинності законодавчий акт, що визначає умови і порядок відшкодування моральної шкоди в цих випадках, та коли були вчинені дії, якими заподіяно цю шкоду.

Постанова ВП ВС від 20.11.2019 у справі № 210/3177/17 (п. 35).

Дія в часі закону щодо компенсації моральної шкоди Постанова ОП КЦС ВС від 14 грудня 2020 року у справі № 210/2271/19

Смерть батька позивача, яка стала підставою для звернення до суду із позовом про відшкодування моральної шкоди, настала 25 липня 2001 року, тобто мала місце до 01 січня 2004 року, до набрання чинності ЦК України, а тому до спірних правовідносин слід застосовувати положення ЦК Української РСР 1963 року.

Згідно зі статтею 440-1 ЦК Української РСР моральна (немайнова) шкода, заподіяна громадянину або організації діянням іншої особи, яка порушила їх законні права, відшкодовується особою, яка заподіяла шкоду, якщо вона не доведе, що моральна шкода заподіяна не з її вини.

Дія в часі закону щодо компенсації моральної шкоди Постанова ОП КЦС ВС від 14 грудня 2020 року у справі № 210/2271/19

Моральна шкода за наявності для цього підстав повинна виплачуватись особою, яка її заподіяла, на підставі статті 440-1 чинного на час виникнення спірних правовідносин ЦК Української РСР.

Ухвалюючи рішення про часткове задоволення позовних вимог, суд першої інстанції, з висновком якого погодився й апеляційний суд, враховуючи вказані норми матеріального права, встановивши фактичні обставини справи, які мають суттєве значення для її вирішення, дійшов обґрунтовано висновку про наявність правових підстав для покладення на КП «Кривбасводоканал» обов'язку з відшкодування позивачу, як сину загиблого внаслідок нещасного випадку на виробництві працівника відповідача, завданої моральної шкоди з підстав, визначених статтею 440-1 ЦК Української РСР.

Нормативне регулювання права на відшкодування моральної шкоди

- Основним документом, скрізь призму якого суди застосовують інші закони, є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Рим, 1950 рік), оскільки майже в кожному рішенні Європейського суду з прав людини, в якому держава-учасниця визнається порушником Конвенції, має місце тлумачення поняття відшкодування моральної шкоди (сатисфакція). А також Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р.
- Нормами Конституції України безпосередньо передбачено право на відшкодування моральної шкоди: ст. 32 — завданій збиранням, зберіганням, використанням і поширенням недостовірної інформації про громадянина та членів його сім'ї; ст. 56 — завдана громадянинові незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, місцевого самоврядування, їх посадових чи службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень; ст. 62 — завданій безпідставним засудженням; ст. 152 — завданій фізичним і юридичним особам актами і діями, які визнані Конституційним Судом неконституційними.

Нормативне регулювання права на відшкодування моральної шкоди

- ЦК України, на відміну від ЦК 1963 р, розподілив норми щодо моральної шкоди: у загальних положеннях вказано спосіб захисту (п. 9 ч. 2 ст. 16, ст. 280) та прояви моральної шкоди (ч. 2 ст. 23), а в інших статтях перелічені підстави відповідальності за завдану моральну шкоду, а також випадки їх безвинного відшкодування (ст. 1167).
- Право на відшкодування моральної шкоди передбачено у різних нормативних актах: у ст. ст. 39, 216, 225, 226, 230-233, 280, 611, 386, 700, 1076 ЦК України; у Законі України «Про захист прав споживачів»; «Про інформацію»; «Про охорону праці»; «Про телебачення і радіомовлення»; «Про звернення громадян»; «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» та багатьма іншими.

Поняття «моральна шкода»

- Під шкодою в цивільному праві розуміють несприятливі зміни охоронюваного законом блага, яке може бути майновим і немайновим.
- **Легальної дефініції моральної шкоди немає.** Це пов'язано з неможливістю чіткого визначення такого оціночного поняття, що справедливо визнається багатьма вченими, тому в ст. 23 ЦК України законодавець визначив лише способи прояву такої шкоди. При цьому будь-яке легальне визначення було б неповним, оскільки неможливо виділити в понятті універсальні, визначальні, родові риси, які були б характерними для нього в цілому.
- **Судова практика дала таке визначення моральної шкоди.** Під моральною шкодою слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань, або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб (п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 4 (з відповідними змінами) «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди»).

Поняття «моральна шкода»

- **Постанова ВП ВС від 15.12.2020 у справі № 752/17832/14-ц.**

Моральною шкодою визнаються страждання, заподіяні громадянинові внаслідок фізичного чи психічного впливу, що призвело до погіршення або позбавлення можливості реалізації ним своїх звичок і бажань, погіршення відносин з оточуючими людьми, інших негативних наслідків морального характеру.

Що є «мінімальним порогом» страждання?

Чи можна порівняти переживання, хвилювання і страждання?

Страждання – це відчуття фізичного болю, глибоких душевних мук, а не будь-яка негативна емоція.

Прояви моральної шкоди (принципи та критерії визначення)

ч. 2 ст. 23 ЦК України

Моральна шкода полягає:

- 1) у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;
- 2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів;
- 3) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна;
- 4) у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

Це не вичерпний перелік, а найбільш можливі варіанти прояву моральної шкоди.

Моральна шкода: майнова чи немайнова вимога

- Моральна шкода є втратою немайнового характеру, натомість відшкодування моральної шкоди відбувається в майновій (грошми, іншим майном) або немайновій формах (публікація спростування недостовірної інформації, публікація рішення суду у засобах масової інформації, інші форми відновлення морального стану особи).
- Отже, за змістом ч. 3 ст. 23 ЦК України позовна вимога про відшкодування моральної шкоди є майновою вимогою, якщо вона визначена у грошовому або іншому майновому вимірі, правовим наслідком відшкодування якої є грошове або інше майнове стягнення на користь позивача (стягнення грошових коштів, витребування майна, визнання права на майно тощо).
- Вимога про відшкодування моральної шкоди, визначена у грошовому вимірі, є майновою вимогою, а, отже, судовий збір підлягає стягненню як за вимогу майнового характеру (постанова КЦС ВС від 28 листопада 2018 р. у справі № 761/11472/15-ц; ухвала КЦС ВС від 08 липня 2020 року у справі № 213/4130/19).

Загальні умови цивільно-правової відповідальності

- Єдиною підставою цивільно-правової відповідальності є скоєння цивільного правопорушення.
- Право на відшкодування моральної шкоди виникає за наявності передбачених законом умов відповідальності за заподіяну шкоду (загальні умови). Це:
 - а) наявність моральної шкоди як наслідку порушення особистих немайнових прав або посягання на інші нематеріальні блага;
 - б) неправомірні рішення, дії чи бездіяльність заподіювача шкоди;
 - в) причинний зв'язок між неправомірною поведінкою і моральною шкодою;
 - г) вина заподіювача шкоди.

Загальні умови цивільно-правової відповідальності

а) наявність моральної шкоди

- Наявність негативних змін у психічному стані особи, яких вона зазнала внаслідок завданих їй фізичних і душевних страждань. Складність у тому, що це прояви не ззовні, а психіка суб'єкта.
- **Презумпція наявності моральної шкоди** законодавством не передбачена. Наявність моральної шкоди не визнана прямим наслідком кожної протиправної поведінки. А така презумпція має визначатися лише законом. Тому діє ст. 81 ЦПК України про загальний розподіл тягаря доказування.
- Отже, право на відшкодування моральної шкоди за нормами чинного законодавства не є матеріальною гарантією, оскільки жоден закон не встановлює імперативний обов'язок компенсації. Зазначене право на відшкодування – це процесуальна можливість довести наявність шкоди, визначити її розмір та отримати через судовий розгляд цього питання відповідну компенсацію.

Загальні умови цивільно-правової відповідальності

б) неправомірні рішення, дії чи бездіяльність заподіювача шкоди

- *Протиправність поведінки* заподіювача моральної шкоди це *поведінка, яка заборонена законом, а протиправна бездіяльність* – невчинення особою дій, які вона зобов'язана за законом вчинити.
- Це протиправні як дія і бездіяльність, так і рішення. Бездіяльність протиправна, якщо особа повинна була вчинити дію, але не вчинила.
- Ч. 1 ст. 1167 ЦК України і п. 4 постанови Пленуму ВСУ про моральну шкоду не дають підстав говорити про наявність **презумпції протиправності дії (бездіяльності) завдавача моральної шкоди.**
- **Проте** цивільне законодавство ґрунтується на презумпції протиправності поведінки, яка призвела до шкоди, виходячи з **принципу генерального делікту**: спричинення шкоди особі або майну слід розглядати як протиправне, якщо законом не встановлено інше.

Загальні умови цивільно-правової відповідальності

в) причинний зв'язок між неправомірною поведінкою і моральною шкодою

- Причинний зв'язок з'ясовується між причиною, тобто протиправністю поведінки, та шкодою, як наслідком. Заподіювач несе відповідальність лише за ту шкоду, яка є наслідком саме його поведінки.
- Це відповідає концепції причини-умови, яка існує у праві. Тобто, зміст причинного зв'язку полягає у тому, що вчинена неправомірна дія є головною причиною, яка призвела до завдання моральної шкоди.
- Доволі складно довести причинний зв'язок між моральною шкодою і правопорушенням. Сучасні дослідження в галузі психології є важливими для виявлення посттравматичного синдрому.

Загальні умови цивільно-правової відповідальності

г) вина заподіювача шкоди

- Це може бути вина у формі умислу або необережності. Вина є суб'єктивним елементом. Тут **діє презумпція вини заподіювача шкоди** (за аналогією майнової шкоди).
- Ця презумпція полягає не у звільненні позивача від доведення вини заподіювача шкоди, а лише розподіляє обов'язки з доказування. Тому позивач може це доводити, але не зобов'язаний. Відсутність вини повинен довести відповідач.
- Згідно зі ст. 1167 ЦК України заподіювач моральної шкоди відповідає за свої дії (бездіяльність) при наявності його вини, за винятком випадків, коли вина відповідно до вимог закону не є необхідною умовою відповідальності за завдану шкоду.

Випадки цивільно-правової відповідальності

Відшкодування моральної шкоди безпосередньо передбачено законом.

У п. 2 постанови Пленуму ВСУ про моральну шкоду зазначено, що спори про відшкодування заподіяної фізичній чи юридичній особі моральної (немайнової) шкоди розглядаються, зокрема: коли право на її відшкодування безпосередньо передбачено нормами Конституції або впливає з її положень; у випадках, передбачених нормами ЦК України та іншим законодавством, яке встановлює відповідальність за заподіяння моральної шкоди (наприклад, ст. 31 Закону «Про інформацію», ст. 52 Закону «Про авторське право і суміжні права»; при порушенні зобов'язань, які підпадають під дію Закону «Про захист прав споживачів» (ст. 4, 22) чи інших законів, що регулюють такі зобов'язання і передбачають відшкодування моральної (немайнової) шкоди.

Загальні випадки цивільно-правової відповідальності

Нова правова позиція Верховного Суду

Виходячи з положень статей 16 і 23 ЦК України та змісту права на відшкодування моральної шкоди в цілому як способу захисту суб'єктивного цивільного права, компенсація моральної шкоди повинна відбуватися у будь-якому випадку її спричинення – право на відшкодування моральної (немайнової) шкоди виникає внаслідок порушення права особи **незалежно від наявності спеціальних норм цивільного законодавства**.

Вирішуючи спір щодо відшкодування моральної шкоди за порушення споживчого договору, зокрема у справі про порушення банком зобов'язання з повернення вкладу, суди мають враховувати, що моральна шкода за порушення цивільно-правового договору як спосіб захисту суб'єктивного цивільного права може бути компенсована **і в тому разі, якщо це прямо не передбачено законом або тим чи іншим договором**, і підлягає стягненню на підставі статей 16 та 23 ЦК України і статей 4 та 22 Закону Про захист прав споживачів навіть у тих випадках, коли умовами договору право на компенсацію моральної шкоди не передбачено.

Постанова ВП ВС у справі № 216/3521/16 від 01.09.2020.

Особливі випадки цивільно-правової відповідальності

1. Відшкодування моральної шкоди незалежно від вини. Це випадки, передбачені ч. 2 ст. 1167 ЦК: 1) якщо шкоди завдано каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи внаслідок дії джерела підвищеної небезпеки; 2) якщо шкоди завдано фізичній особі внаслідок її незаконного засудження, незаконного притягнення до кримінальної відповідальності, незаконного застосування як запобіжного заходу тримання під вартою або підписки про невиїзд, незаконного затримання, незаконного накладення адміністративного стягнення у вигляді арешту або виправних робіт; 3) в інших випадках, встановлених законом.

Перелік цих випадків не є вичерпним.

2. Стягнення моральної шкоди не із заподіювача шкоди, а з осіб, які за законом несуть відповідальність за його дії.

Це: ст. 1172 ЦК (відповідальність роботодавця); ст. ст. 1173-1176 ЦК (відповідальність держави); ст. 1178 ЦК (відповідальність батьків, усиновлювачів, опікунів, навчального закладу, закладу охорони здоров'я); ст. 1187 ЦК (власник джерела підвищеної небезпеки); засоби масової інформації (Закон «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»).

Докази та доказування

Lex de futuro, iudex de praeterito

(з лат. – закон діє на майбутнє, суддя розглядає минуле)

Структура доказування – це взаємозв'язок елементів, які забезпечують досягнення мети доказування.

Елементи доказування:

- а) визначення предмету доказування.
- б) надання і збирання доказів.
- в) дослідження доказів.
- г) оцінка доказів.

Це алгоритм доказування.

Розподіл тягара (обов'язків) доказування

- Брати участь у доказовій діяльності можуть всі особи, які беруть участь у справі, це їх право, однак доказування кожної обставини, яка має значення для ухвалення рішення у справі, у силу закону стає обов'язком певного суб'єкта.
- Розподіл і роз'яснення сторонам їх обов'язку щодо доказування – це функція суду в рамках юрисдикційної процедури.
- Розподілити тягар доказування у справі – це означає зробити припущення про наявність або відсутність юридичних фактів на користь однієї зі сторін.
- Правила розподілу доказових обов'язків утворюють складну систему, в яку разом із загальними положеннями, закріплених ЦПК України, входять численні несистематизовані спеціальні положення – презумпції та фікції, як юридико-технічні способи, що використані законодавцем.

Що нового у ЦПК в інституті доказування (з 15 грудня 2017 року)

Найважливіші зміни в інституті доказуванні:

- **розширення переліку засобів доказування** за рахунок виокремлення **електронних доказів** (п. 1 ч. 2 ст. 76 ЦПК України);
- закріплення поряд із належністю та допустимістю також таких вимог до доказів, **як достовірність і достатність** (ст. ст. 78-79 ЦПК України);
- більш жорстка регламентація правил подання доказів (ст. 83 ЦПК України);
- введення складових **процедури обміну змагальними паперами** (ст. 83 ЦПК України);
- часткове впровадження елементів **процесуального естопелю** (ч. 2 ст. 82 ЦПК України);

Що нового у ЦПК в інституті доказування (з 15 грудня 2017 року)

Найважливіші зміни в інституті доказуванні:

- розширення дискреційних повноважень суду у сфері доказування, зокрема наділення його можливістю збирання доказів за власною ініціативою у виключних випадках (ч. 2 ст. 13, ч. 7 ст. 81 ЦПК України);
- застосування заходів процесуального примусу у випадках зловживання процесуальними правами і невиконання обов'язків щодо доказів (ч. 8 ст. 84, ч. 1 ст. 143, ст. 146 ЦПК, п.п. 1, 2 ч. 1 ст. 148 ЦПК України).

Що нового у ЦПК в інституті доказування (принцип змагальності)

- Традиційно проблеми доказування у цивільному судочинстві розглядаються через призму вимог **принципу змагальності**. Попередня редакція ЦПК тяжіла до регламентації **моделі чистої змагальності**, за якої тягар доказування цілком покладался на сторін, натомість суд не мав права збирати докази за власною ініціативою, а лише міг у випадку наявності у сторін складнощів в отриманні доказів за їх клопотанням витребувати останні.
- У чинній редакції ЦПК законодавець дещо **по-іншому визначає співвідношення функцій сторін та суду під час доказової діяльності**. Зокрема, поряд із класичними постулатами про те, що цивільне судочинство здійснюється на засадах змагальності сторін (ч. 1 ст. 12 ЦПК), обов'язок доказування покладається на сторін (ч. 3 ст. 12, ч. 1 ст. 81 ЦПК) і збирання доказів у цивільних справах за загальним правилом не є обов'язком суду (ч. 2 ст. 12 ЦПК), **суд наділений можливістю у виключних випадках збирати докази за власною ініціативою** (ч. 7 ст. 81 ЦПК).

Що нового у ЦПК в інституті доказування (принцип змагальності)

Ініціатива суду у збиранні доказів.

Такими випадками, окрім добре відомої можливості суду витребувати необхідні докази за власною ініціативою у справах окремого провадження (ч. 2 ст. 294 ЦПК), є:

- 1) право суду збирати докази, що стосуються предмета спору, з власної ініціативи у випадках, коли це необхідно для захисту малолітніх чи неповнолітніх осіб або осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена (ч. 2 ст. 13 ЦПК);
- 2) право суду витребувати за власною ініціативою докази, коли він має сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів (ч. 7 ст. 81 ЦПК).
- По тексту ЦПК можна знайти низку випадків, коли **суд може з власної ініціативи збирати докази** (ч. 7 ст. 85, ч. 6 ст. 95, ч. 5 ст. 100, ст. 103, ч. 2 ст. 456 ЦПК тощо).

Що нового у ЦПК в інституті доказування (обов'язки доказування)

Чинна редакція ЦПК, на відміну від попередньої, прямо закріплює низку **обов'язків учасників процесу у сфері доказування**, до яких належать:

- сприяти своєчасному, всебічному, повному та об'єктивному встановленню всіх обставин справи (п. 2 ч. 2 ст. 43 ЦПК);
- подавати усі наявні у них докази в порядку та строки, встановлені законом або судом, не приховувати докази (п. 4 ч. 2 ст. 43 ЦПК);
- надавати суду повні і достовірні пояснення з питань, які ставляться судом, а також учасниками справи в судовому засіданні (п. 5 ч. 2 ст. 43 ЦПК).

Отже, вітчизняне законодавство закріплює **не лише обов'язок учасників справи сприяти суду у з'ясуванні обставин справи, однак і їх обов'язок подавати усі наявні у них докази.**

Що нового у ЦПК в інституті доказування (стандарт доказування)

- Незважаючи на певні новели у сфері процесуального доказування, сприйнятті та запровадженні досить ефективних інститутів цивільного судочинства, притаманних країнам англо-саксонської правової системи, на жаль, так і залишалася не вирішеною на рівні ЦПК України проблема **стандарту доказування у цивільних справах**, що прямо пов'язана і з проблемою оцінки доказів.
- Цивільне процесуальне законодавство закріплює положення щодо того, що суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів. При цьому жодні докази для суду не мають для суду заздальгідь встановленої сили. Суд оцінює належність, допустимість та достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності (ч.ч. 1, 2 ст. 89 ЦПК). Чинний ЦПК **вперше закріпив достовірність та достатність** як вимоги до доказів поряд із звичною регламентацією таких вимог, як належність та допустимість доказів (ст. ст. 79, 80 ЦПК). Разом із тим, зазначена правова регламентація все ще не дозволяє виробити чіткі критерії оцінки доказів у вітчизняному законодавстві, адже фактично аналогом стандарту доказування у вітчизняному цивільному судочинстві є внутрішнє переконання судді під час оцінки доказів.

Тягар доказування в сфері компенсації моральної шкоди

Постанова ОП КЦС ВС від 05.12.2022 в справі
№ 214/7462/20

У разі встановлення конкретної особи, яка завдала моральної шкоди, відбувається розподіл тягара доказування:

- (а) позивач повинен довести наявність моральної шкоди та причинний зв'язок;
- (б) відповідач доводить відсутність протиправності та вини.

Завдання моральної шкоди - явище завжди негативне. Проте з цього не слідує, що будь-яка завдана моральна шкода породжує зобов'язання з її відшкодування.

Покладення обов'язку відшкодувати завдану моральну шкоду може мати місце лише за умови, коли шкода була викликана протиправною поведінкою відповідальної за неї особи.

Тягар доказування в сфері компенсації моральної шкоди

Постанова ОП КЦС ВС від 05.12.2022 в справі
№ 214/7462/20

Позивач вказував, що через пошкодження його транспортного засобу він зазнав моральної шкоди. Неправомірні дії відповідачів призвели до його душевних страждань, стану постійного стресу, порушення звичних комфортних умов проживання його та членів його сім'ї, та спричиняє йому не лише моральні страждання, але і змушує звертатись до суду за захистом своїх порушених прав, що потребує не лише матеріальних витрат, а й витрат часу і емоційних затрат, що негативно впливає на здоров'я. Тобто, при заявлені вимоги про стягнення компенсації моральної шкоди ОСОБА_1 не пов'язував наявність моральної шкоди у зв'язку із каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи внаслідок дії джерела підвищеної небезпеки. Тому відшкодування моральної шкоди має відбуватися на підставі частини першої статті 1167 ЦК України.

З урахуванням встановлених обставин та розподілу тягаря доказування відсутні підстави стверджувати, що ТОВ «Науково-виробнича фірма «Промсервіс-ЮГ» **доведено відсутність протиправності та вини в завданні моральної шкоди.**

При визначенні грошової компенсації моральної шкоди, з урахуванням засад розумності та справедливості, характеру правопорушення, глибини душевних страждань, Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду вважає, що на користь позивача підлягає стягненню 10 000 грн як грошової компенсації моральної шкоди саме з ТОВ «Науково-виробнича фірма «Промсервіс-ЮГ», як відповідальної особи в силу вимог частини першої статті 1172 ЦК України.

Особливості тягара доказування у певних категоріях справ

Постанова КЦС ВС від 30.11.2022 у справі № 344/3764/21

З урахуванням принципу розумності, очевидно, що виконавець **медичних послуг** зобов'язаний здійснювати ведення відповідної медичної документації про лікування. Така документація має містити, зокрема, інформацію, зібрану в результаті попередніх розмов із пацієнтом, досліджень або консультацій, інформацію про згоду пацієнта й інформацію, що стосується послуг, які надаються.

Виконавець зобов'язаний, отримавши розумну вимогу, надати пацієнтові, а якщо пацієнт перебуває у стані, який не дає йому змоги висловити свою волю, – особі чи організації, уповноваженій приймати рішення на користь пацієнта, доступ до документації; і якщо це розумно, відповідати на запитання щодо змісту документації. Якщо пацієнту завдано шкоди і він стверджує, що це є результатом того, що відповідальна особа не виконала обов'язок виявити професіоналізм і турботливість, то невиконання обов'язку проявити професіоналізм і турботливість, а також причинний зв'язок між цим порушенням і шкодою, що настає, презюмуються.

Особливості тягара доказування у певних категоріях справ

Постанова КЦС ВС від 30.11.2022 у справі № 344/3764/21

Касаційний суд звертає увагу на специфіку тягара доказування у справах щодо надання медичних послуг. Мають пред'являтися пропорційні вимоги до ступеня деталізації обставин справи, які надаються пацієнтами. Від пацієнтів не можна очікувати та вимагати точного володіння медичними знаннями. Вони не мають точного розуміння процесів лікування та необхідної кваліфікації для аналізу та надання обставин справи, що становлять предмет спору. З метою належної участі в цивільному процесі сторона не повинна мати професійні медичні знання. У зв'язку з цим сторона процесу, яка є пацієнтом, має право обмежитися доповіддю, що дасть змогу припустити про порушення зі сторони обслуговуючого персоналу в силу наслідків, що настали для пацієнта.

Тому, з урахуванням принципу розумності, **пацієнту**, який звернувся до суду за захистом порушених прав, що полягають у завданні шкоди здоров'ю, **слід тільки вказати на порушення, а далі тягар доказування покладається на медичну установу чи на лікаря**. При цьому вказане не призводить до порушення принципу диспозитивності судового процесу, а навпаки слугує для забезпечення процесуальної рівності сторін.

Визначення розміру моральної шкоди

- Розмір відшкодування моральної шкоди входить до предмета доказування.
- Розглядаючи визначення розміру моральної шкоди, слід зазначити, що це питання вирішується лише судом, проте сторони можуть пропонувати суду свої варіанти.
- Оскільки випадки та обставини, за яких може бути заподіяна моральна шкода, можуть бути різними, законодавець допускає відшкодування такої шкоди грішми, майном або в інший спосіб (ст. 23 ЦК України).
- ЄСПЛ часто використовує інші способи залагодження моральної шкоди, нематеріальні. У справі *Аміхалай проти Молдови* (20.04.2004) зазначено, що сам факт визнання порушення є достатньою компенсацією моральної шкоди. Те саме зазначено у рішенні *Білуха проти України* (09.11.2006).

Визначення розміру моральної шкоди

Щодо того чи є **достатньою сатисфакцією** задоволення основної вимоги для відшкодування моральної шкоди (у трудових спорах)

- У постанові Верховного Суду України від 25 квітня 2012 року (провадження № 6-23цс12) зроблено висновок, що компенсація моральної шкоди не поглинається самим фактом відновлення становища, яке існувало до порушення трудових правовідносин, шляхом поновлення на роботі, а має самостійне юридичне значення. Стаття 237-1 КЗпП України виключень не має.
- Однак у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 16 липня 2020 року у справі №822/3180/15 зроблено висновок, що за обставин справи, що розглядається, а також враховуючи неподання особою достатніх доказів на підтвердження завдання їй моральної шкоди та належного обґрунтування її розміру, визнання протиправним звільнення позивачки та поновлення її на роботі є достатньою і справедливою сатисфакцією.

Визначення розміру моральної шкоди (критерії)

Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від:

- характеру правопорушення,
- глибини фізичних та душевних страждань,
- погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації,
- ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування,
- з урахуванням інших обставин, які мають суттєве значення (ч. 3 ст. 23 ЦК України). А також:
- стан здоров'я потерпілого,
- тяжкість вимушених змін у його життєвих та виробничих обставинах,
- ступінь зниження престижу, ділової репутації,
- час та зусилля, необхідні для відновлення попереднього стану тощо (п. 9 постанови Пленуму ВСУ про моральну шкоду).

Визначення розміру моральної шкоди

- Уперше ЦК України вказує, що моральна шкода може стягуватись не одноразово, а періодичними платежами (ст. 1168 ЦК України), але це лише при каліцтві і ушкодженні здоров'ю.
- В інших випадках – лише одноразово (ч. 5 ст. 23 ЦК України), якщо інше не встановлено договором або законом (див. постанову ВП ВС у справі № 641/8857/17, від 25.03.20 а також постанову КЦС ВС від 10.08.2022 у справі № 210/5096/19).
- Новою для ЦК України є вимога врахування засад розумності та справедливості при встановленні розміру моральної шкоди (оціночні поняття) – ч. 3 ст. 23 ЦК України.
- На сьогодні положеннями ЦК України не встановлено ні мінімального, ні максимального розміру відшкодування моральної шкоди.

Наукові методики вирахування розміру моральної шкоди

- Методика О. Ерделевського ґрунтується на: а) презюмуванні моральної шкоди – страждань, які повинна відчувати «середня», «нормально» реагуюча на протиправну щодо неї поведінку людина; б) визначення базисного рівня розміру компенсації за страждання, спричинені заподіянням тяжкої шкоди здоров'ю, що приймається в розмірі 720 мінімальних розмірів зарплати (дохід працюючої людини за 10 років); в) розробленій шкалі співвідношень розмірів компенсації моральної шкоди на основі співвідношень максимальних санкцій Кримінального кодексу, що передбачають відповідальність за посягання на аналогічні права людини; г) розробленій формулі, за допомогою якої можна визначити розмір компенсації та яка враховує критерії, що повинен прийняти до уваги суд при вирішенні відповідного питання.
- Методика В. Кашина, яка ґрунтується на оцінці фактичних втрат ресурсів здоров'я (як здатність жити, працювати і досягати мети) та економіки здоров'я. Вона орієнтована на західні стандарти, де компенсація моральної шкоди в 1–3 млн. доларів є звичним явищем.
- У США є дві методики: часовий підхід, який виражається в тому, що гострота переживань з часом пом'якшується, і ринковий критерій.

Розмір компенсації моральної шкоди і докази (значення висновку спеціаліста, експерта)

Постаначеннова ВП ВС від 09.11.2022 у справі № 372/1652/18

- Навіть за відсутності у психолога процесуального статусу спеціаліста (частина перша статті 74 ЦПК) чи експерта (частина перша статті 72 ЦПК) **висновок психолога може бути письмовим доказом** (пункт 1 частини другої статті 76, частина перша статті 95 ЦПК), якщо містить дані про обставини, що мають значення для правильного вирішення спору, зокрема стосовно страждань потерпілих. Крім того, не можна констатувати, що суди попередніх інстанцій взяли до уваги нижчий рівень емоційних, психічних страждань позивачів, ніж той, який зазначили у відповідних висновках психологи. Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначає суд у рішенні, а не психолог у висновку.
- Висновок останнього може слугувати для судді орієнтиром у пізнанні глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, інших обставин, які мають істотне значення, зокрема й можливого грошового еквівалента таких страждань. Проте розмір відповідного відшкодування незалежно від наявності висновку психолога суддя повинен встановити, враховуючи вимоги розумності та справедливості.

Розмір компенсації моральної шкоди

Постанова ОП КЦС ВС від 05.12.2022 в справі № 214/7462/20

- Гроші виступають еквівалентом моральної шкоди. Грошові кошти, як загальний еквівалент всіх цінностей, в економічному розумінні «трансформують» шкоду в загальнодоступне вираження, а розмір відшкодування «обчислює» шкоду.
- Розмір визначеної компенсації повинен, хоча б наближено, бути мірою моральної шкоди та відновлення стану потерпілого. При визначенні компенсації моральної шкоди складність полягає у неможливості її обчислення за допомогою будь-якої грошової шкали чи прирівняння до іншого майнового еквіваленту.
- Тому грошова сума компенсації моральної шкоди є лише ймовірною, і при її визначенні враховуються характер правопорушення, глибина фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступінь вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, інші обставини, які мають істотне значення, вимоги розумності і справедливості.

Розмір компенсації моральної шкоди

Постанова ВП ВС від 15.12.2020 року у справі № 752/17832/14-ц

- Суд першої інстанції дійшов висновку про те, що перебування позивача під слідством, а також в умовах ізоляції тривалий термін часу порушило його звичний уклад життя, позбавило можливості реалізації своїх звичок і бажань, вимагало від нього додаткових зусиль для організації життя та погіршило відносини з оточуючими людьми і відношення останніх до його особистості, чим ОСОБА_1 завдано моральної шкоди, що становить підставу її відшкодування за статтею 1167 ЦК України та нормами Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду», з урахуванням обставин справи, характеру та обсягу страждань, яких зазнав позивач.
- При визначенні розміру відшкодування моральної шкоди суд першої інстанції **врахував глибину фізичних та душевних страждань, завданих ОСОБА_1, наявність перешкод у реалізації своїх життєвих планів, а також вимоги розумності та справедливості** й дійшов обґрунтованого висновку про відшкодування моральної шкоди частково у розмірі 250 000, 00 грн. Висновок місцевого суду щодо визначеного судом розміру моральної шкоди є правильним, законним та обґрунтованим. Суд правильно керувався засадами розумності, виваженості та справедливості й тим, що тривалим безпідставним утриманням під вартою, негативними наслідками, які продовжувалися після закриття кримінального провадження стосовно нього, **позивачу завдано моральної шкоди, яка полягає в тяжкості вимушених змін у життєвих стосунках, зусиллях, необхідних для відновлення попереднього стану.**

Розмір компенсації моральної шкоди

Постанова КЦС ВС від 03.08.2022 року в справі № 607/11755/20

- Суди встановили, що батьки ОСОБА_9 переживають постійні душевні страждання після смерті сина, втратили душевний спокій, весь час перебувають у стані постійного напруження та стресу, суттєво були порушені їх нормальні життєві зв'язки, змушені докладати значних зусиль для організації свого життя.
- З урахуванням засад розумності і справедливості, обставин справи, колегія суддів вважає, що суди при частковому задоволенні позовних вимог про стягнення із ОСОБА_5 на користь ОСОБА_1 , ОСОБА_2 грошової компенсації моральної шкоди, завданої смертю фізичної особи у сумі по 700 000 грн кожному, обґрунтовано визначили розмір компенсації моральної шкоди, оскільки: позивачі зазнали душевних страждань у зв'язку зі смертю сина і втрата рідної людини є найвищою немайновою втратою, яка не підлягає відновленню; позивачі позбавлені можливості матеріальної та моральної підтримки сина у подальшому своєму житті та в старості; відновити попередній стан життя позивачів неможливо.

Розмір компенсації моральної шкоди (приклади збільшення розміру відшкодування Верховним Судом)

- За каліцтво при нещасному випадку районний суд стягнув 70 тис. грн моральної шкоди, апеляційний суд залишив без змін, а ВП ВС збільшила розмір моральної шкоди до 275 тис., як і просив позивач (справа № 210/5258/16, постанова від 05.12.18).
- За примусове поміщення й утримання в психіатричній лікарні районний суд стягнув 2 тис. грн, апеляційний суд залишив без змін, а ВП ВС збільшила розмір моральної шкоди до 99 тис. грн (справа № 2-1/07, постанова від 28.02.2018).

Актуальна судова практика

Моральна шкода в сімейних правовідносинах

Постанова КЦС ВС від 21 квітня 2021 року у справі № 2-3897/10

- Однак, з огляду на різноманітність суспільних відносин було б некоректним вважати, що право на відшкодування моральної шкоди у сімейних відносинах підлягає обмеженню лише вказаними у Сімейному кодексі України шістьма випадками або має бути прямо передбачено у договорі між учасниками сімейних відносин, при тому, що наприклад, у цивільних правовідносинах компенсація моральної шкоди внаслідок порушення права особи, за загальним правилом, може відбуватися у випадку її спричинення незалежно від наявності спеціальних норм (статті 16, 23 ЦК України, пункт 49 постанови Великої Палати Верховного Суду від 01 вересня 2020 року в справі № 216/3521/16-ц), а у трудових - у випадку порушення законних прав працівника, які призвели до моральних страждань, втрати нормальних життєвих зв'язків і вимагають від нього додаткових зусиль для організації свого життя (стаття 237-1 Кодексу законів про працю України).
- Обмеження права учасників сімейних відносин на відшкодування моральної шкоди лише випадками, передбаченими пунктом 6 частини другої статті 18 СК України, істотно звужує їх право на захист, і не може вважатися таким, що відповідає справедливості, добросовісності та розумності, як загальним засадам цивільного законодавства і засадам регулювання сімейних відносин (пункт 6 частини першої статті 3 ЦК України, частина дев'ята статті 7 СК України).

Актуальна судова практика

Моральна шкода в сімейних правовідносинах

Постанова КЦС ВС від 21 квітня 2021 року у справі № 2-3897/10

- Крім того, Верховний Суд звертає увагу, що вказуючи на відшкодування моральної шкоди у частині третій статті 49, частині третій статті 50, частині четвертій статті 157, частині другій статті 158, частині п'ятій статті 159, частині другій статті 162 СК України законодавець передбачив, що певні діяння чи події безпосередньо тягнуть за собою обов'язок правопорушника відшкодувати моральну шкоду (статті 157, 158, 159, 162 СК України), або є підставою для її відшкодування (статті 49, 50 СК України), тобто зазначені шість випадків наведені у тексті Сімейного кодексу України не з метою виключити можливість відшкодування моральної шкоди в інших, а як такі, в яких сам факт завдання моральної шкоди відповідним правопорушенням (ухиленням від виконання договору щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків, рішення суду або органу опіки та піклування щодо участі у вихованні дитини, самочинною зміною місця проживання дитини, позбавленням репродуктивної функції) вже констатовано законом.
- Отже, вказані у Сімейному кодексі України випадки (статті 49, 50, 157, 158, 159, 162 СК України) можливо розглядати як перелік діянь, що беззаперечно тягнуть за собою виникнення моральної шкоди. Натомість це не виключає можливості відшкодування такої шкоди, у разі її належного доведення, і в інших випадках порушення прав учасників сімейних відносин.

Актуальна судова практика

Стягнення компенсації моральної шкоди за договором побутового підряду
(Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 05 вересня 2019 року у справі № 199/5126/16-ц (провадження № 61-15312св18))

Відповідачем було завдано позивачеві збитки у зв'язку із втратою телевізора, який було передано для виконання ремонтних робіт відповідачу.

Встановивши, що внаслідок винних дій відповідача щодо втрати належного позивачу майна останній заподіяно моральну шкоду, яка виразилась в негативних емоціях та переживаннях у зв'язку із протиправними діями відповідача, врахувавши принципи розумності справедливості, пропорційності при визначенні розміру моральної шкоди, суди дійшли обґрунтованого висновку про відшкодування моральної шкоди у визначеному розмірі. Вказаний висновок узгоджується із правовою позицією, викладеною у постанові Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 10 квітня 2019 року у справі № 360/723/16-ц (провадження № 61-22702сво18).

Актуальна судова практика

Стягнення компенсації моральної шкоди за договором купівлі-продажу

(Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 25 листопада 2019 року у справі № 214/9480/14 (провадження № 61-30656св18))

Після використання косметики у позивача виникла алергічна реакція на шкірі, 12 вересня 2014 року після огляду дерматолога клініки «Медиком» їй встановлено діагноз «алергічна кропивниця на вечірній та денний крем для обличчя, гель для очей, маску для обличчя фірми «Дешелі»...

Суд апеляційної інстанції встановив усі обставини справи та дійшов обґрунтованого висновку про наявність підстав для стягнення з відповідача на користь позивача відшкодування моральної шкоди у розмірі 1 000 грн. Визначений судом розмір відшкодування моральної шкоди відповідає засадам розумності та справедливості, а також обставинам справи та наслідкам, що наступили для позивача, яка зазнала моральних страждань та втрат немайнового характеру, тому Верховний Суд не вбачає підстав для скасування рішення апеляційного суду в цій частині.

Актуальна судова практика

Стягнення компенсації моральної шкоди за договором постачання електричної енергії та газу

(Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 10 жовтня 2019 року у справі № 362/2385/18 (провадження № 61-4971св19))

Законом України «Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту продукції» від 19 травня 2011 року № 3390-VI, який набрав чинності 16 вересня 2011 року, пункт 5 частини першої статті 4 Закону України «Про захист прав споживачів» було викладено в такій редакції: споживачі під час придбання, замовлення або використання продукції, яка реалізується на території України, для задоволення своїх особистих потреб мають право на відшкодування майнової та моральної шкоди, завданої внаслідок недоліків продукції (дефекту в продукції), відповідно до закону

Отже, з 16 вересня 2011 року право споживача на відшкодування моральної шкоди не пов'язується виключно із заподіянням її небезпечною для життя і здоров'я людей продукцією.

Актуальна судова практика

Стягнення компенсації моральної шкоди за договором постачання електричної енергії та газу

(Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 10 жовтня 2019 року у справі № 362/2385/18 (провадження № 61-4971св19))

Вказаний висновок викладений у постанові Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 10 квітня 2019 року у справі № 360/723/16-ц (провадження № 61-22702сво18). Скасовуючи рішення суду першої інстанції в частині відшкодування моральної шкоди та частково задовольняючи ці позовні вимоги, апеляційний суд обґрунтовано виходив з того, що протиправні дії Васильківського ФЕГГ ПАТ «Київоблгаз», якими були порушені права споживача на отримання газу на забезпечення життєдіяльності, призвели до необхідності застосування позивачем додаткових зусиль для пристосування та організації свого побуту у зимово-весняний період, переживання дискомфорту, порушення усталеного повсякденного порядку. Вказані фактори свідчать про спричинення позивачу моральної шкоди і дають йому право на відшкодування такої шкоди. Враховуючи тривалість протиправного відключення будинкової мережі позивача від газопостачання (з 02 березня 2017 року), апеляційним судом із урахуванням всіх обставин справи та вимог розумності, добросовісності, виваженості та справедливості визначено розмір відшкодування моральної шкоди.

Актуальна судова практика

Стягнення компенсації моральної шкоди за договором про надання туристичних послуг

(Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 30 жовтня 2019 року у справі № 761/35935/15-ц (провадження № 61-23691св18))

Ухвалюючи рішення про відмову в задоволенні позовних вимог про відшкодування моральної шкоди, суд першої інстанції, з висновком якого погодився апеляційний суд, виходив з того, що між сторонами виникли договірні відносини, умовами яких не передбачено відшкодування моральної шкоди. Вказані висновки є помилковими, оскільки судами встановлено неналежне виконання відповідачем умов договору про надання туристичних послуг від 19 серпня 2015 року, в частині ненадання послуг трансферу (перевезення) із аеропорту до готелю, що потребувало від позивачів додаткових зусиль в організації свого відпочинку за кордоном, призвело до розчарування від того, що їх законні очікування не виправдані та як наслідок душевних хвилювань. Відомостей про те, що завдана позивачам моральна шкода була компенсована відповідачем добровільно грошми або в інший спосіб (наданням, за згодою сторін, додаткових туристичних послуг, тощо), матеріали справи не містять.

Актуальна судова практика

Стягнення компенсації моральної шкоди за договором страхування

(Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11 грудня 2019 року у справі № 465/4287/15 (провадження № 14-406цс19))

Велика Палата Верховного Суду не погоджується з висновками апеляційного суду про відмову в задоволенні позовних вимог про відшкодування моральної шкоди та зазначає таке. Питання відшкодування моральної шкоди, заподіяної потерпілому, врегульовано статтею 26-1 Закону № 1961-IV, згідно з якою, зокрема, страховиком відшкодовується потерпілому - фізичній особі, який зазнав ушкодження здоров'я під час дорожньо-транспортної пригоди, моральна шкода у розмірі 5 відсотків страхової виплати за шкоду, заподіяну здоров'ю. Однак позивач, обґрунтовуючи свої вимоги про відшкодування моральної шкоди, не посилався як на підставу своїх вимог на ушкодження здоров'я під час ДТП, як і не зазначав про завдання моральної шкоди внаслідок пошкодження транспортного засобу. Позивач зазначав, що моральна шкода спричинена невиплатою страхового відшкодування.

Згідно із частиною першою статті 1167 ЦК України моральна шкода, завдана фізичній або юридичній особі неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю, відшкодовується особою, яка її завдала, за наявності її вини, крім випадків, встановлених частиною другою 2 цієї статті.

Актуальна судова практика

Стягнення компенсації моральної шкоди за договором страхування

(Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11 грудня 2019 року у справі № 465/4287/15 (провадження № 14-406цс19))

Таким чином, частина перша статті 1167 ЦК України встановлює загальне правило, відповідно до якого відповідальність за заподіяння моральної шкоди настає за наявності загальної підстави - наявності моральної (немайнової) шкоди, а також за наявності всіх основних умов відповідальності, а саме: неправомірної поведінки, причинного зв'язку та вини заподіювача. Позовну вимогу про відшкодування моральної шкоди ОСОБА_1 мотивував затягуванням відповідачем виплати відшкодування, порушенням зобов'язань за договором страхування, що, за його твердженнями, призвело до душевних хвилювань та вимагало додаткових зусиль і часу, вплинуло на особисті, сімейні стосунки. Апеляційний суд не звернув достатньої уваги на предмет і підстави поданого позову, неправильно визначився з характером спірних правовідносин та нормами матеріального права, які підлягають застосуванню. Рішення апеляційного суду не можна вважати законним та обґрунтованим.

Актуальна судова практика

Стягнення компенсації моральної шкоди при порушенні немайнових прав

(Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 30 січня 2019 року у справі № 308/5318/15-ц (провадження № 61-21960св18))

У цій справі опублікована фотографія позивача не робила внеску для суспільного обговорення, оскільки позивач є приватною особою та не виконує публічних функцій. За таких обставин суд першої інстанції зробив обґрунтований висновок, що розповсюдження відповідачем фотографії із зображенням ОСОБА_1 без її згоди, шляхом розміщення у статті під назвою «Сімейний бізнес» чиновників Чопської влади у газеті «Сила народного контролю» за №2 (3) від 05 березня 2015 року, є порушенням особистих немайнових прав позивача...

Згідно статті 23 ЦК України особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав. У статті 280 ЦК України передбачено, що якщо фізичній особі внаслідок порушення її особистого немайнового права завдано майнової та (або) моральної шкоди, ця шкода підлягає відшкодуванню...

Встановивши, що позивачу заподіяна моральна шкода, суд першої інстанції, з урахуванням вимог розумності та справедливості, обґрунтовано визначив розмір грошової компенсації моральної шкоди в сумі 1 500,00 грн.

Актуальна судова практика

Суб'єкти права на компенсацію моральної шкоди

(Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 04 квітня 2018 року в справі № 212/2362/16-ц (провадження № 61-1675св17))

До суб'єктів, яким компенсується моральна шкода внаслідок смерті, відносяться діти потерпілого. В частині другій статті 1168 ЦК України не деталізуються, що до них належать зачаті, але не народжені діти потерпілого. Проте, з урахуванням справедливості та розумності (статті 3 ЦК України), до суб'єктів, яким компенсується моральна шкода внаслідок смерті потерпілого, потрібно віднести зачатих дітей, але народжених після смерті потерпілого. Протилежний висновок ставив би в нерівне положення зачатих дітей, але народжених після смерті потерпілого, стосовно дітей, народжених на час смерті потерпілого, і суперечив принципу верховенства права (стаття 8 Конституції України). Суди встановили, що у зв'язку зі смертю батька малолітнього ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_1, йому заподіяно моральну шкоду, пов'язану із втратою батька, що тягне за собою порушення нормальних життєвих зв'язків та необхідності докладання матір'ю позивача додаткових зусиль для організації життя свого сина.

Актуальна судова практика

Моральна шкода **за незаконне притягнення до кримінальної відповідальності чи незаконне засудження.**

- Ст. 4 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» встановлено, що відшкодування моральної шкоди, провадиться за рахунок коштів державного бюджету. Відшкодування моральної шкоди провадиться у разі, коли незаконні дії органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури і суду завдали моральної втрати громадянину, призвели до порушення його нормальних життєвих зв'язків, вимагають від нього додаткових зусиль для організації свого життя.
- Моральною шкодою визнаються страждання, заподіяні громадянину внаслідок фізичного чи психічного впливу, що призвело до погіршення або позбавлення можливостей реалізації ним своїх звичок і бажань, погіршення відносин з оточуючими людьми, інших негативних наслідків морального характеру.

Актуальна судова практика

Моральна шкода **за незаконне притягнення до кримінальної відповідальності чи незаконне засудження.**

- Відповідно до частин другої, третьої статті 13 Закону «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» **розмір моральної шкоди**, визначається з урахуванням обставин справи в межах, встановлених цивільним законодавством. Відшкодування моральної шкоди за час перебування під слідством чи судом провадиться виходячи з розміру не менше одного мінімального розміру заробітної плати за кожен місяць перебування під слідством чи судом (*постанова ВП ВС від 20.09.2018 у справі № 686/23731/15; від 22.04.2019 у справі № 236/893/17*).
- За незаконне притягнення до кримінальної відповідальності розмір моральної шкоди визначено у сумі 500 тис. грн. (позов заявлено на 50 млн. грн) (*постанова КЦС ВС від 18.12.2019 у справі № 199/8734/17*).

Актуальна судова практика

Чи враховується час, на який зупинялося досудове розслідування, для визначення мінімального розміру відшкодування моральної шкоди

Постанова КЦС ВС від 04 жовтня 2023 року у справі № 757/5351/21-ц

Колегія суддів відхилила доводи касаційної скарги про те, що досудове розслідування зупинялося з 30 листопада 2015 року до 27 липня 2020 року, тобто на 4 роки 8 місяців, а саме постановою слідчого прокуратури Чернігівської області від 30 листопада 2015 року у зв'язку з розшуком підозрюваного ОСОБА_1, а тому тривалість досудового розслідування (5 років 6 місяців) пов'язана з діями самого позивача, з таких підстав.

Тлумачення частини третьої статті 13 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» свідчить, що законодавець визначає тільки мінімальний розмір за кожен місяць перебування під слідством чи судом. Зупинення досудового розслідування, як тимчасова вимушена перерва у провадженні досудового розслідування, зумовлена обставинами, що унеможливають його подальше провадження, і не означає що особа перестає перебувати під слідством. Тому особа має право на відшкодування шкоди в розмірах і в порядку, передбачених в Законі України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду».

Актуальна судова практика

Особливості формулювання резолютивної частини рішення суду про стягнення компенсації моральної шкоди з держави

Постанова КЦС ВС від 01.09.2021 у справі № 545/2344/20

Суд першої інстанції, встановивши протиправну бездіяльність посадових осіб відповідача та надмірну тривалість досудового розслідування, та те, що позивачу завдано моральну шкоду, визначив її розмір в 50 000 грн. Натомість апеляційний суд скасував законне та обґрунтоване рішення суду першої інстанції в оскарженій частині. Оскільки кошти на відшкодування шкоди державою підлягають стягненню з Державного бюджету України, то у таких справах резолютивна частина судового рішення не повинна містити відомостей про суб`єкта його виконання, номери та види рахунків, з яких буде здійснено стягнення коштів. Проте суд першої інстанції на це уваги не звернув та зробив помилковий висновок про стягнення коштів безпосередньо з Державної казначейської служби України шляхом їх списання з єдиного казначейського рахунку. Тому резолютивну частину рішення суду першої інстанції слід змінити.

Рішення Полтавського районного суду Полтавської області від 09 грудня 2020 року в частині задоволення задоволенні позовної вимоги ОСОБА_1 про стягнення компенсації моральної шкоди в розмірі 50 000 грн змінити, виклавши абзац другий резолютивної частини в такій редакції: **«Стягнути з Державного бюджету України на користь ОСОБА_1 50 000 грн компенсації моральної шкоди».**

Актуальна судова практика

- Трудові спори. Якщо трудові права порушені, то моральна шкода підлягає стягненню (постанова КЦС ВС від 27.04.2020 у справі № 428/2052/17, від 22.02.2020 у справі № 753/12569/18, від 19 лютого 2020 року у справі № 591/4825/17).
- Завдання моральної шкоди у трудовій справі (стягнення зарплати та середнього заробітку за час затримки розрахунку при звільненні) позивачка не довела моральних страждань чи інших негативних явищ, як і незаконних дій чи бездіяльності роботодавця (постанова КЦС ВС від 25.03.2020 у справі № 370/1754/15).
- Якщо право, за захистом якого звернувся позивач, не порушено, то і підстав для відшкодування моральної шкоди (похідна вимога) немає (постанова КЦС ВС від 18.03.2020 у справі № 460/2545/17).

Актуальна судова практика

Позовна давність та вимога про стягнення компенсації моральної шкоди

(Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23 січня 2019 року у справі № 210/2104/16-ц (провадження № 14-597цс18))

Відділення Фонду стверджує, що позивач пропустив передбачений статтею 233 КЗпП України тримісячний строк для звернення до суду з позовом про вирішення трудового спору. Разом з тим згідно з пунктом 3 частини першої статті 268 ЦК України позовна давність не поширюється, зокрема, на вимогу про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я, крім випадків завдання такої шкоди внаслідок недоліків товару, що є рухомим майном, у тому числі таким, що є складовою частиною іншого рухомого чи нерухомого майна, включаючи електроенергію; на вимогу страхувальника (застрахованої особи) до страховика про здійснення страхової виплати (страхового відшкодування). Оскільки зазначений спір стосується здійснення страхової виплати на відшкодування моральної шкоди, завданої ушкодженням здоров'я, на таку вимогу позовна давність не поширюється, а наведені у касаційній скарзі доводи про те, що до цієї вимоги застосовується передбачена у частині першій статті 233 КЗпП України спеціальна позовна давність у три місяці, є помилковими. Аналогічні висновки викладено у постанові Великої Палати Верховного Суду від 5 грудня 2018 року у справі № 210/5258/16-ц.

Актуальна судова практика

Позовна давність та вимога про стягнення компенсації моральної шкоди

Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 31 жовтня 2018 року в справі № 751/306/17 (провадження № 61-35257св18)

У частині першій статті 268 ЦК України визначено, що позовна давність не поширюється, зокрема, на вимогу, що впливає із порушення особистих немайнових прав, крім випадків, встановлених законом. Відповідно до статті 275 ЦК України фізична особа має право на захист свого особистого немайнового права від протиправних посягань інших осіб. Захист особистого немайнового права здійснюється способами, встановленими главою 3 цього Кодексу. Якщо фізичній особі внаслідок порушення її особистого немайнового права завдано майнової та (або) моральної шкоди, ця шкода підлягає відшкодуванню (статті 280 ЦК України). Суди не врахували, що до вимог про відшкодування моральної шкоди позовна давність не поширюється, оскільки вони впливають із порушення особистих немайнових прав, а пропуск позовної давності за вимогами про відшкодування майнової шкоди не свідчить про відсутність моральної шкоди.

Верховний
Суд

Дякую за увагу!